

ESTRATÈGIES DE PODER I DOMINACIÓ

Cristina Oehmichen-Bazán

Institut d'Investigacions
Antropològiques de la UNAM
MÈXIC

«L'estat a l'ombra»

Violència i implicació política en el crim organitzat

En aquest article s'aborda el tema de la violència que, a Mèxic, s'ha anat presentant com un fenomen complex que involucra la impunitat amb què actua el crim organitzat, infiltrat en les més altes esferes de la cúpula política del país. L'increment de la violència delinqüencial, en mans dels càrtels de la droga, s'acompanya de la violació dels drets humans per part de la policia i l'exèrcit. Es tracta d'un procés de destrucció del teixit social i de les normes de convivència, que ha portat també a la criminalització dels dirigents dels moviments socials. Tots aquests factors ens permeten parlar de l'emergència d'un «estat a l'ombra», tal com va ser caracteritzat l'Estat mexicà fa més de deu anys per l'antropòleg britànic John Gledhill.

This article focuses on the subject of violence that, in Mexico, has come to be seen as a complex phenomenon that revolves around the impunity with which organised crime, having infiltrated the country's highest political spheres, operates. Increasing violent crime, instigated by the drug cartels, is accompanied by human rights violations perpetrated by the police and the army. This is a process in which the social fabric and norms for co-existence are being destroyed. All these factors allow us to point to the emergence of a "shadow State", in the phrase the British anthropologist John Gledhill used to describe the Mexican State over ten years ago.

El 1999 sortia a la llum el llibre de John Gledhill titulat *Power and its Disguises: Anthropological Perspectives on Politics*.⁽¹⁾ En aquesta obra l'autor ens advertia de les tendències polítiques que es perfilaven a l'Amèrica Llatina, després de la caiguda del mur de Berlín i la desintegració de la Unió Soviètica. Les imatges que ens vénen a la ment ens remetent a «l'estat a l'ombra»: un estat en què la legalitat i la il·legalitat s'entrecreuen amb les activitats il·lícites d'un capitalisme voraç articulat amb el crim organitzat; un estat en «retirada» que cedeix la seva indústria i recursos als inversiionistes privats, al mateix temps que minva la seva capacitat de protegir i promoure

L'AUTORA

Doctora en antropologia. Investigadora titular a l'Institut d'Investigacions Antropològiques de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic (UNAM). Membre del Sistema Nacional d'Investigadors, les seves línies d'investigació són les relacions interètniques, la migració i l'antropologia de la violència. El 2009 va iniciar un nou projecte de recerca sobre l'antropologia del turisme.

La violència a Mèxic és un fenomen complex que afecta a totes les estructures de l'estat.

CORDON PRESS

el benestar social de la població; un estat de tall polític neoliberal que reproduceix i amplifica les grans desigualtats socials; en definitiva, un estat que genera noves estratègies de poder i de dominació, mitjançant un model que incrementa la violència directa, estructural i cultural.

En aquell temps, a Mèxic s'obria camí difícilment una feble democràcia a través de la pluralització de la vida política i partidària. El sistema electoral havia permès anys enrere l'ascens al poder d'alguns candidats de l'oposició, particularment, els governadors del nord del país afiliats al dretà Partit Acció Nacional (PAN). Els avenços democràtics, però, contrastaven amb un increment inusual de la violència. El 1994,

el sorgiment de l'Exèrcit Zapatista d'Alliberament Nacional (EZAN) va motivar, en un primer moment, l'acció repressiva de l'estat a través de l'enviament d'efectius de l'exèrcit mexicà per sotmetre els insurgents. Les accions militars contra l'EZAN van ser detingudes gràcies a un gran desplegament de mobilitzacions al llarg del país, que pressionarien perquè el president Carlos Salinas de Gortari decretés un cessament al foc i s'iniciés un procés de negociació (Oehmichen, 1999). D'un llarg procés de diàleg i negociacions, es va arribar a la signatura dels Acords de San Andrés Larrainzar, per mitjà dels quals el Govern es comprometia, entre altres coses, a promoure un conjunt de reformes constitucionals per donar reconeixement als drets culturals dels pobles indígenes de Mèxic. No obstant això, el Govern, ara a càrrec del president Ernesto Zedillo, iniciaria una guerra de baixa intensitat per mitjà de la qual la presència de l'exèrcit a les comunitats indígenes s'estendria cap a altres estats de la República. La militarització va anar acompanyada d'una política social focalitzada cap a la població que vivia en condicions d'extrema pobresa: una política social enfocada cap a la població més pobre que es convertiria en un instrument de contrainsurrecció (Oehmichen, *ibíd*).

En aquest article em proposo analitzar el trànsit d'un règim de partit únic cap a un sistema pluripartidista que pugna per la democratització del país i que, paradoxalment, s'ha vist obstaculitzat per una tendència a criminalitzar la protesta social en un clima en què la violència generada pels actors de «l'estat a l'ombra» no deixa de causar víctimes fatals.

La transició democràtica

L'any 2000, el conservador PAN guanyava les eleccions presidencials i portava al poder Vicente Fox Quesada. Amb el triomf de Fox, es posava fi als setanta anys

(1)

Publicat per primera vegada per London i Boulder, Col.: Pluto Press. La versió en castellà va ser publicada amb el títol *El poder y sus disfraces*. Barcelona: Edicions Bellaterra, 2000.

de domini del partit del Govern: el Partit Revolucionari Institucional (PRI). Aquest partit havia aconseguit garantir l'estabilitat política del país a través d'un sistema d'aliances de forces locals i regionals que s'articulaven a l'interior d'aquest partit. Tot i la lluita fraccional, el PRI va poder mantenir la seva cohesió a través d'un sistema d'aliances que aconseguia conciliar i organitzar amb relatiu èxit els grups de poder regional i local. El sistema unipartidista havia aconseguit mantenir l'estabilitat, a més, gràcies a un sistema clientelar per mitjà del qual la política social redistributiva es gestionava a través de les grans centrals obreres i camperoles afiliades al PRI. El dret a la terra, al treball, a la salut i a altres drets socials eren gestionats a través d'aquest entramat de xarxes que vinculaven les elits locals i els dirigents de les organitzacions sindicals i camperoles amb el partit del govern. El PRI havia funcionat com una maquinària política construïda per una densa xarxa d'aliances locals i regionals per mitjà de les quals es gestionava i s'administrava el conflicte. Aquesta maquinària, el funcionament de la qual se centralitzava des de la Presidència, va fer que el règim fos definit com una *dictadura perfecta*, segons la cèlebre expressió de l'escriptor Mario Vargas Llosa.

A través del PRI, l'Estat mexicà va poder mantenir espais d'interlocució i negociació, i assegurar una certa estabilitat política durant setanta anys. L'altra cara de la moneda va ser el tust sistemàtic a les formes d'organització independent i autònoma dels grups subalterns (Zermeño, 1996). La desaparició de dirigents d'organitzacions socials en l'anomenada *guerra bruta* de la dècada dels anys setanta, per mitjà de la qual gairebé unes 500 persones van ser assassinades o desaparegudes, parlen de la impunitat en l'acció d'un estat que combinava la negociació amb la més brutal repressió.

A partir de 1982, es van anar adoptant una sèrie de mesures de tall neoliberal, que es van iniciar amb la privatització bancària, sota un esquema de privatització dels recursos públics que prosseguiria els anys següents. Durant la presidència de Carlos Salinas de

Gortari (1988-1992), al voltant de 1.400 empreses estatals i paraestatals van ser privatitzades o liquidades. L'adopció d'aquestes polítiques va desgastar el sistema clientelar, que era la base del suport de l'hegemonia de la qual gaudia el partit del govern. Això li va seguir la desarticulació de les organitzacions corporatives del PRI i l'agreujament de la lluita fraccional a l'interior d'aquell partit. Cap al final de la dècada dels anys vuitanta, el PRI patiria una primera escissió, amb la sortida de diversos dels seus dirigents per formar el Partit Socialista Unificat de Mèxic (PSUM) i, més tard, el Partit de la Revolució Democràtica (PRD), on convergrien amb organitzacions d'esquerra, incloent-hi el desaparegut Partit Comunista Mexicà.

A l'interior del PRI, hi hagué una lluita sense quarter. El març de 1994, el candidat presidencial d'aquest partit, Luis Donaldo Colosio Murrieta, seria assassinat a Tijuana quan duia a terme la seva campanya electoral. Aquest mateix destí tindrien altres alts representants de l'elit política de Mèxic, entre ells l'exgovernador de l'estat de Guerrero, José Francisco Ruiz Massieu. Al cap de poc temps, el 28 de febrer de 1995, Raúl Salinas de Gortari, germà del ja llavors expresident, seria arrestat després d'haver estat acusat de diversos delictes, entre els quals destacaven el tràfic d'influències, la corrupció, l'evasió fiscal i l'autoria intel·lectual de l'assassinat del seu excunyat.

Aquests esdeveniments posarien de manifest les fortes pugnes polítiques a l'interior del PRI. Amb això, començaran a emergir alguns símptomes clars de «l'estat a l'ombra», ja que «[...] a mesura que han anat declinant les oportunitats d'enriquir-se mitjançant les formes tradicionals de corrupció política, basades en el saqueig de l'erari públic, els polítics mexicans semblen vincular-se cada vegada més al món dels traficants de drogues i el blanqueig de diners» (Gledhill, 2000: 189).

Els conflictes fraccionals i el desmantellament de les xarxes d'intermediació de l'aparell del PRI van estar al mateix nivell del progressiu lliscament cap a «l'estat a l'om-

El creixement a certs països d'Amèrica Llatina de la violència té molt a veure amb un model d'estat en el qual la legalitat i la il·legalitat s'entrecreuen amb activitats il·lícites d'un nou model econòmic. GETTY IMAGES

bra» i de l'increment de la violència, que està aparellada amb les activitats delictives del crim organitzat.

Així doncs, quan el PAN arribava a la presidència i el seu triomf era interpretat com una mostra dels avenços del procés de democratització del país, als marges s'anava gestant una recomposició dels poders locals i regionals, que anys més tard s'expressaria en la lluita electoral pluripartidista, però també i de manera simultània, com una lluita entre els càrtels de la droga.

Paradoxalment, l'alternança política, com a esquer de la democratització del país, va anar acompanyada d'una creixent presència de l'exèrcit i de grups paramilitars a les zones conflictives, sobretot en regions indígenes i d'extrema pobresa. Ja des del règim del president Ernesto Zedillo (1994-2000) era evident la militarització del sistema de seguretat pública en diverses regions del país (Gledhill, 2003: 62). Tot i la concurrència de diversos partits polítics a les conteses electorals, es registrava un procés creixent d'enduriment i tancament de vies de negociació entre les institucions de l'estat

i els moviments socials. Es transitava d'un debilitat estat del benestar, sustentat en una política redistributiva gestionada pel partit del govern, a un sistema multipartidista que no aconseguia revertir l'extrema polarització social i econòmica ni el progressiu lliscament cap a un «estat a l'ombra», que va anar involucrant diversos actors de tots els partits polítics.

La resistència popular i la militarització

La desestructuració del teixit social, que va donar suport a l'estabilitat política del país, va tenir com a escenari l'entrada en vigor, el 1994, del tractat del lliure comerç d'Amèrica del Nord, que va afectar de manera particular el camp mexicà. Milers de camperols amb terra van haver d'emigrar davant els alts costos de producció i la competència que implicava l'entrada massiva de productes agrícoles subsidiats provinents dels Estats Units. Mèxic es va convertir en el segon país que més població perdia anualment a causa de l'emigració. Els que no van poder cultivar van trobar en la migració una de les poques alternatives per esquivar la crisi.

Altres sectors van emprendre accions de resistència enfront de l'ofensiva neoliberal. Els governs de l'alternança, pertinents al PAN, igual que els governs del PRI que el van precedir, van respondre a la protesta social de dues maneres: la primera ha estat la retòrica, consistent a imposar una identitat negativa als dissidents. En la lluita per la imposició d'aquestes identitats estigmatitzades van intervenir de manera molt activa els mitjans de comunicació, sobretot les dues empreses de televisió que controlen l'espai radioelèctric del país. La seva labor va ser associar la protesta social a imatges de violència al carrer, vandalisme i inestabilitat política, i apropar així els moviments socials a les notícies de la «nota vermella».

Les imatges televisives van buscar relacionar les protestes amb les imatges mediàtiques d'avalots, enfrontaments al carrer, crema de vehicles, linxaments, tancaments de carreteres i avingudes, i un altre tipus d'accions col·lectives que van ser gravades i editades

DESPRÉS DE LA CAIGUDA DEL MUR DE BERLIN, A AMÈRICA LLATINA ES VA PERFILAR UN MODEL D'ESTAT AMB NOVES ESTRATÈGIES DE PODER

per mostrar una situació de caos.⁽²⁾ D'aquesta manera, des del govern de Vicente Fox i posteriorment des del de Felipe Calderón (ambdós del PAN), les lluites socials van ser anatomitzades pel govern i les televisions de manera sistemàtica. La propaganda oficial projectada pels mitjans massius de comunicació mostrava els dirigents i les organitzacions del moviment popular com agrupacions violentes que actuaven fora de la llei.

Al mateix temps que es genera una imatge molt negativa dels moviments socials, l'estat avançava en l'ús recurrent de la policia per sufocar la protesta social. Amb el pretext de la «lluita contra el narcotràfic», des de l'arribada al govern de Felipe Calderón, el Govern federal va incorporar l'exèrcit en tasques que van des de la persecució dels delinqüents fins a la vigilància dels carrers en diverses ciutats del país. Per contenir el descontentament social, es van realitzar detencions massives i es procedia a l'empresonament dels opositors. Juntament amb això, es modificava el marc jurídic per criminalitzar i penalitzar la protesta social.

Entre les primeres accions del Govern de Felipe Calderón, que va prendre possessió del càrrec a través d'un gran desplegament policíac el 2007, hi havia la militarització de diferents regions per emprendre la denominada *guerra contra el narcotràfic*, una vegada que els policies es van mostrar infiltrats pel crim organitzat. La militarització es va conjugar amb algunes reformes legislatives, com ara la modificació de l'article 139 del Codi penal federal per combatre el terrorisme i crear per decret el denominat *cos de forces de suport federal* de la Secretaria de la Defensa Nacional, la funció del qual és la d'una policia especialitzada «en el maneig de situacions crítiques de pertorbació o alteració de la pau social i seguretat pública». El seu objectiu, segons declaracions dels seus promotors, seria «el restabliment de l'ordre i de l'estat de dret».⁽³⁾

La conjunció d'aquests factors incidiria fortament en el tractament que s'ha donat als moviments de resistència popular. Els casos de les revoltes dels camperols de San Salva-

dor Atenco i el moviment popular d'Oaxaca en són alguns exemples.

La criminalització i la penalització de la protesta social

Tant a Atenco com a Oaxaca, es va buscar contenir el moviment social a través de la violència brutal i il·legítima que es va emprar per dur a terme detencions massives i il·legals. En ambdós casos, no hi hagué un reconeixement de «l'altre», com a subjecte.

La matinada del 4 de maig, el poble de San Salvador Atenco va ser ocupat per la policia de l'estat de Mèxic i per la Policia Federal Preventiva. Una vegada que el poblat va quedar sota control policíac, el Govern va declarar el restabliment de la «pau social». El comissionat de l'Agència de Seguretat Estatal (ASE), Wilfrido Robledo Madrid, va informar a la premsa que els integrants de l'FPDT havien estat detinguts i, sense que hi hagués cap judici legal, els va incriminar. Els va acusar de «[...] segrestadors, homicides, persones a les quals és més fàcil assenyalar quins delictes no han comès, que enumerar els il·lícits en què han estat involucrats».⁽⁴⁾ A partir de llavors, es reactivarien 52 investigacions prèvies del fur comú, que estaven sota reserva des de l'any 2002, per un acord pactat aquest any entre el govern mexicà i l'FPDT.

Els dirigents d'Atenco van ser acusats d'haver comès diversos actes il·lícits, que anaven des de l'homicidi fins al segrest, és a dir, delinqüència organitzada. Per al cap de l'ASE, es tracta d'un delinqüent que «mereix estar a La Palma (penal de màxima seguretat), sense necessitat de cap estudi» que en determini la perillositat. Un any més tard, el 5 de maig de 2007, es va donar a conèixer la condemna de 67 anys i sis mesos imposada a tres dirigents de l'FPDT. Els tres dirigents es troben reclosos en un penal de màxima seguretat, on només arriben reus d'alta perillositat, com els segrestadors i els narcotraficants.

La criminalització de la protesta social ha tingut cabuda gràcies a la modificació del marc jurídic, per sancionar la retenció involuntària de persones amb la mateixa penalitat que es dona als segrestos. Això és possible perquè

(2)

Un exemple de la construcció d'una imatge negativa dels dissidents es va poder veure de manera clara i sistemàtica durant la campanya presidencial de 2006, en la qual, de manera reiterada, s'assenyalava que el candidat de la coalició 'Pel bé de tots', Andrés Manuel López Obrador, constituïa «un perill per a Mèxic».

(3)

Diari Oficial de la Federació.
Mèxic: Secretaria de Governació,
9 de maig de 2007.

(4)

La Jornada. 5 de maig de 2006.

El cas de San Salvador Atenco

San Salvador Atenco és un petit poblat de l'estat de Mèxic, d'aproximadament 35.000 habitants, molts d'ells dedicats a l'economia camperola de subsistència. L'octubre de 2001, el president Vicente Fox va emetre un decret en què expropiava 4.550 hectàrees de terra, la majoria de la propietat relativa a l'empriu, per construir un nou aeroport internacional. El pagament que rebrien els camperols per les seves terres era de 750 pesos per hectàrea (menys d'un dòlar). Les protestes dels camperols afectats, que rebrien pagaments irrisoris per les seves terres, no es van fer esperar i van iniciar una batalla legal impugnant davant els tribunals federals el decret expropiatori. Dies més tard, van passar a l'acció directa i van col·locar barricades per impedir l'entrada de «gent estranya», de les forces policiaques i de maquinària. Al final d'aquest mateix any, van declarar Atenco com un «municipi en rebel·lia». A partir del fragor del moviment es creava el Front de Pobles en Defensa de la Terra (FPDT).

Els propietaris dels emprius d'Atenco van combinar l'acció directa, com els mitings, manifestacions, tancaments de carreteres i preses d'edificis públics, amb la lluita legal. En aquest procés, es van registrar diversos enfrontaments entre camperols i policies. El juliol de 2002, per exemple, hi va haver un enfrontament entre la policia de l'estat de Mèxic, que va atacar més de cent persones d'Atenco que es dirigien al municipi de Teotihuacán per protestar en un acte que encapçalava el llavors governador mexicà Arturo Montiel. Els camperols van respondre a l'atac amb matxets, pedres i pals, en un xoc que va deixar un saldo d'almenys trenta propietaris d'emprius lesionats, diversos de gravetat. També hi van haver dinou camperols detinguts i tres policies ferits. Després de l'enfrontament, els camperols es van traslladar a la Subprocuradoria de Justícia a Texcoco per exigir l'alliberament dels seus companys. Allà, van retenir per la força set treballadors d'aquella dependència, van bloquejar quatre punts de la carretera federal Texcoco-Lleteria, van cremar patrulles i altres vehicles. Cap autoritat va tenir accés a San Salvador Atenco. Dos dies després, el Govern federal va plantejar

la negociació amb els propietaris d'emprius. Al final, els detinguts van sortir lliures sota fiança i el secretari de Governació, Santiago Creel, va anunciar que sense l'aprovació dels propietaris d'emprius no hi hauria aeroport.

Tot això hauria quedat solucionat allà de manera negociada si, finalment, el Govern federal hagués acceptat la decisió de la comunitat de no cedir les seves terres per a la construcció de l'aeroport. Però no va ser així. El 3 de maig de 2006, es va suscitar un conflicte entre un grup de vuit venedors de flors i el Govern municipal de Texcoco, encapçalat pel Partit de la Revolució Democràtica (PRD). Quan es van veure desallotjats, els venedors van anar a demanar suport a la gent d'Atenco, els quals es van traslladar a la capçalera municipal de Texcoco per donar suport als venedors. Això va ocasionar un enfrontament entre policies i membres de l'FPDT. Al dia següent, el 4 de maig, al voltant de 4.000 policies de diferents corporacions van entrar al poblat per sotmetre el grup en resistència. Es tractava de policies estatals i federals.⁽¹⁾ L'acció policial va atemorir el poble sencer; entraven a les cases sense ordres de *violentar*, destruint portes; van detenir violentament sense ordre d'aprensió 207 persones, incloent-hi criatures i dones.⁽²⁾ L'operatiu es va realitzar amb un excés de violència amb el resultat d'un nen mort i vint persones ferides de gravetat. Les dones que van ser detingudes durant l'operatiu van patir abús sexual. D'entre elles, set dones van denunciar haver estat violades per membres de la policia i setze van dir haver estat objecte d'abús sexual.

Durant diversos dies a la televisió es van mostrar imatges dels pobladors d'Atenco colpejant un dels policies, fet amb el qual es va justificar l'entrada de la policia al poblat. A través dels mitjans es va construir una imatge negativa del poble d'Atenco, perquè malgrat que alguns membres d'aquest poblat van realitzar actes violents, es va estigmatitzar el conjunt de la població. També es va parlar del «restabliment de l'estat de dret» i de la mà ferma del govern, que no permetria els desordres ocasionats per grups radicals.

(1)

A Atenco, van confluïr els tres àmbits de govern (local, estatal i federal) en la resposta repressiva contra el Front de Defensa de la Terra. Cada àmbit de govern estava representat pels tres principals partits polítics:

el PRD a l'àmbit municipal, el PRI a l'àmbit estatal i el PAN a l'àmbit federal.

(2)

L'agost de 2007, Amnistia Internacional va presentar un informe àmpliament documen-

tat que mostra l'abús de policies, jutges i altres autoritats en el cas d'Atenco. El fet que hi hagin participat diferents cossos policiaques ha conduït al fet que es dilueixi la responsabilitat específica que cada agrupació va tenir en la violació dels drets humans.

l'any 2001, el Codi penal de l'estat de Mèxic es va modificar per tipificar la retenció d'un servidor públic com a delictes de «segrest equiparat». Aquest delictes mereix una pena de trenta a seixanta anys de presó.

S'ha d'aclarir, no obstant això, que retenir el funcionari o qualsevol persona en contra de la seva voluntat ha estat tipificat com a delictes. Aquest acte era considerat com una «privació il·legal de la llibertat», delictes que té una sanció menor que va d'1 a 4 anys de presó, és a dir, que la persona acusada d'aquest delictes té dret a pagar una fiança, sortir lliure i seguir el seu procés penal en llibertat. Però en el cas del delictes de segrest equiparat, no es té el benefici de la llibertat sota caució i s'ha de romandre a la presó tot el temps que duri el procés fins a la sentència.

Aquest va ser també el cas d'Alberta Alcántara Juan i de Teresa González Cornelio, dues dones indígenes otomís de l'estat de Querétaro, que van ser acusades d'haver segrestat sis integrants de la Policia Federal Preventiva. Van ser detingudes el 2006 com a «penalment responsables dels delictes de privació il·legal de la llibertat en la seva modalitat de segrest [...] i contra servidors públics [...]»; a més, la primera, pel delictes contra la salut en la modalitat de possessió de cocaïna». A ambdues se'ls va dictaminar una sentència de vint anys de presó i 2.000 dies de multa (Granados Chapa, 2010). La realitat va ser molt diferent. Un grup de sis membres de l'Agència Federal d'Investigació van visitar pel seu compte el *tianguis* (mercat popular que s'estableix a la via pública) de la població de Santiago Mexquih-

AMB LA LLUITA CONTRA EL NARCOTRÀFIC, EL NOU MODEL D'ESTAT A MÈXIC HA GENERAT NOUS IMAGINARIS PER APAIGAVAR LES PROTESTES SOCIALS

La «comuna d'Oaxaca»

La gradual erosió de la legitimitat del PRI s'ha anat reflectint a Oaxaca amb dos processos: a) l'organització i la mobilització social independent i b) el debilitament de la supremacia electoral d'aquest partit. L'erosió de la legitimitat del PRI i l'emergència d'amenaques en la preservació de la governabilitat a Oaxaca han estat acompanyats de l'avenç de moviments independents (Anaya Muñoz, 2003). És en aquest marc que el 15 de maig de 2006, Dia dels Mestres, va començar un nou conflicte. El professorat demandava una reclassificació salarial com a manera d'obtenir un augment en els seus ingressos. Aquest moviment, conformat en la majoria per dones acampades al centre de la ciutat d'Oaxaca, no va tenir una resposta satisfactòria. No obstant això, en lloc de negociar, el governador Ulises Ruiz va ordenar a la policia desallotjar per la força el professorat. L'intent del govern estatal per acabar amb el moviment, utilitzant la repressió salvatge, va radicalitzar els mestres que, a partir de llavors, van exigir la destitució del governador de l'entitat. Aquest enfrontament va marcar el tancament de qualsevol possibilitat de diàleg i es va donar pas a la violència i al desconeixement de «l'altre» com a interlocutor.

El reclam del personal docent va trobar ressò ràpidament en una àmplia part de la societat d'Oaxaca.

Centenars d'habitants d'Oaxaca van prendre els carrers i més de trenta ajuntaments, al voltant de 350 organitzacions, comunitats indígenes, sindicats i associacions civils van donar naixement a l'Assemblea Popular del Poble d'Oaxaca (APPO).

El juliol de 2006, l'APPO va iniciar amb èxit una jornada de desobediència civil i pacífica per mostrar la ingovernabilitat de l'estat i demanar la sortida del governador. El moviment va assumir el control polític de la capital d'Oaxaca, va bloquejar l'entrada als hotels de luxe, l'aeroport local, va obstruir el trànsit d'avingudes, va impedir l'entrada a edificis públics i al Congrés de l'estat. Davant aquests fets, el govern estatal va haver de cancel·lar la celebració de la Guelaguetza oficial.

Amb el pas del temps, la situació s'agreujà. El juliol de 2006, un grup de vint desconeguts va disparar contra les instal·lacions de Ràdio Universitat. La ràdio universitària s'havia convertit en un instrument d'informació i mobilització social. Així mateix, diversos desconeguts llançaven bombes Molotov contra la casa d'Enrique Rueda Pacheco, secretari general de la secció 22 del Sindicat Nacional de Treballadors de l'Educació. Dies després, van ser llançades altres bombes contra el domicili d'Alejandro Cruz, dirigent de les organitzacions índies per als drets humans i contra les oficines de Flavio Sosa, un dels més coneguts dirigents de l'APPO.

titlán, Querétaro. Els policies havien anat a extorsionar els comerciants i a prendre'ls les mercaderies, les quals indicaven que eren de procedència il·legal. En aquesta ocasió, però, els policies es van trobar amb la resistència de la població. Al voltant de 200 comerciants es van negar a pagar la quota exigida per la policia i van demandar la devolució de la mercaderia que indegudament els havien arrabassat els policies. Al mercat, els comerciants es van unir i van impedir que els policies se n'anessin sense haver tornat els diners i la mercaderia que els va ser sostreta. Quan es va condensar la resistència popular, els agents van quedar impeditos de moure's fins que, finalment, van acceptar que algun d'ells fos a la cerca dels diners que havien pres als comerciants i els tornés als seus amos. Així va passar i, unes hores des-

prés d'haver-se iniciat l'incident, els policies es van retirar. Després va venir la venjança. Basant-se en una denúncia anònima, tres dones indígenes van ser acusades de segrest. Segons diverses organitzacions de drets humans, els policies van inventar un informe i, a partir d'allà, es va iniciar una indagació prèvia de la qual es va derivar un procés legal ple d'irregularitats. Aquest procés es va estendre des de l'agost de 2006 fins a l'abril de 2010, on finalment la Suprema Cort de Justícia va alliberar les dones inculpades perquè no va trobar proves que haguessin comès el delictes de segrest.

S'ha de subratllar que la pràctica de retenir funcionariat, la presa d'edificis i altres pràctiques de l'acció directa del moviment social, com són el bloqueig de carrers o carreteres,

GETTY IMAGES

La resistència magisterial popular d'Oaxaca s'explica gràcies a la solidaritat social que s'ha mantingut sobre el dens teixit social forjat pels sistemes d'intercanvi i ajuda mútua, com són la feina, la jova, la «*mano vuelta*»,⁽¹⁾ així com per les xarxes comunitàries lligades per la Guelaguetza i altres sistemes populars d'ajuda mútua.

L'imaginari social, com a instituent, estableix significacions imaginàries socials (Castoriadis, 2004: 26). L'imaginari instituint a Oaxaca atorga al professorat un estatus de prestigi i reconeixement social. En part, això es deu al fet que la societat d'Oaxaca fes seves les demandes del professorat. El moviment d'Oaxaca, que va adquirir legitimitat, s'expressaria en les accions de solidaritat entre organitzacions magisterials, estudiantils i de drets humans amb els mestres, però també en les relacions amb els sants i en la religiositat popular. Els vells símbols religiosos van

ser actualitzats al fragor de la lluita i, en aquest context, sorgeix la imatge del sant Nen APPO. Es tracta d'un nen Déu abillat amb casc, escut, mitget i un llançagranades que porta a l'esquena. Els integrants i simpatitzants de l'APPO dirigeixen les seves pregàries a aquesta nova imatge, perquè «intercedeixi davant de Déu per la sortida del governador de l'estat, Ulises Ruiz». L'oració que acompanya la imatge diu: «Des d'aquesta humil llar, et demano a tu, Nen APPO, que no permetis que aquesta lluita sigui en va, que la mort dels nostres companys no quedi impune, que els nostres companys presos siguin alliberats i que els perseguits i exiliats tinguin la llibertat de tornar a casa seva».

Igual que a Atenco, l'administració de Vicente Fox responia a la sublevació magisterial popular d'Oaxaca enviant-hi la policia federal preventiva, que va realitzar detencions indiscriminades, i va enviar 141 detinguts al penal de San José del Rincón a Nayarit. Els detinguts van ser desterrats i, amb això, els seus familiars es van veure obligats a traslladar-se a aquest estat. La societat nayarita, incloent-hi el governador, temien ser «contaminats» pel moviment. En aquest cas també es van presentar denúncies d'abús sexual.

(1)

Nota de la correctora: *Mano vuelta* significa la col·laboració mútua entre pagesos per a la preparació de la terra i la recol·lecció de la collita. D'aquesta manera no es paguen jornals, ja que no s'ho poden permetre.

han constituït un mode de pressió política als funcionaris del govern al qual els pobladors (sobretot en el medi rural) han acudit per obtenir la solució als seus problemes i demandes. En el passat, aquestes accions no acabaven amb la presó ni en processos penals massius en contra dels manifestants, com ha passat des de l'arribada del PAN a la Presidència de la República.

A Oaxaca també es van criminalitzar els dissidents. El 29 d'agost de 2006, Lizbeth Caña, procuradora general de Justícia d'Oaxaca, informava la premsa nacional que les accions de protesta del moviment popular que exigeix la renúncia del governador Ulises Ruiz constitueixen «actes de guerrilla urbana i subversius». I Enrique Jackson, senador del PRI va assenyalar que era evident la presència de grups armats en el moviment social. L'acusació té com a antecedent el reiterat intent de les autoritats estatals per associar els dirigents magisterials i l'Assemblea Popular del Poble d'Oaxaca (APPO) de l'entitat amb grups violents.

De manera similar al que ha passat a Atenco, a Oaxaca hi hagueren detencions indiscriminades i massives. Amnistia Internacional i altres organitzacions de drets humans van poder constatar que els presos van ser maltractats, torturats i confinats a les cel·les dels reus comuns. No es va permetre que els defensors jurídics i familiars dels presos polítics els poguessin visitar.

Es parla també de l'acció de grups paramilitars al servei del governador Ulises Ruiz, ja que sota els seus auspicis s'han enfortit grups de pistolers i policies vestits de civils que recorren la ciutat d'Oaxaca en vehicles des d'on disparen i segresten integrants de l'APPO. La majoria dels vint homicidis perpetrats contra activistes han estat responsabilitat d'aquests grups paramilitars que actuen en la il·legalitat.

El 2 de novembre de 2006 hi va haver enfrontaments entre la Policia Federal Preventiva (PFP) i els membres de l'APPO. Aquests últims van acusar el governador Ulises Ruiz d'haver enviat a la manifestació grups de

provocadors que van iniciar els atacs contra la PFP. Aquest cos policíac va repel·lir l'atac llançant gasos lacrimògens i projectils contra els manifestants. L'APPO va respondre a aquells atacs amb explosius llançats amb llançagranades casolans. En aquest enfrontament, hi hagueren tres morts, més de 100 ferits i 221 detinguts. El desembre de 2006, la policia va detenir Flavio Sosa, que, juntament amb altres dirigents de l'APPO, havia estat citat per negociar a la Secretaria de Governació la solució al conflicte. Lluny d'allò, els dirigents de l'APPO van ser detinguts i traslladats a un penal d'alta seguretat, acusats de segrest, robatori, incendi i sedició, entre les acusacions. Se'ls dona un tracte com a «delinqüents d'alta perillositat» mentre són retinguts en un penal on es custodien narcotraficants i segrestadors vinculats amb el crim organitzat.

La «guerra contra el narcotràfic» i l'exacerbació de la violència

L'emblemàtica Ciudad Juárez, ubicada a l'estat fronterer de Chihuahua, al nord de Mèxic, cap a l'abril de 2010 sumava ja 5.000 persones que han estat executades pel crim organitzat en només dos anys. Milers d'orfes i aturats, centenars de segrestats i extorsionats, a més de desenes de lesionats per les bales que intercanvien els policies i els soldats, era el saldo que havia deixat l'anomenada *guerra contra el narcotràfic* empenya pel president Felipe Calderón. A Ciudad Juárez s'ha viscut una crisi generalitzada, ja que milers de famílies han patit, a més de violència, greus problemes de pobresa i desocupació. Els últims tres anys, 80.000 petits negocis han tancat per la por al narcotràfic. Han quedat desemparades al voltant de 10.000 criatures orfes. La violència havia generat també un èxode de 200.000 famílies en aquell mateix lapse (Gil, 2010).

Cada dia, els mexicans observen que el nombre de víctimes innocents d'aquesta guerra creix. Només el 31 de gener van ser assassinats quinze joves en una casa particular de la colònia Villas de Salvacar, a Ciudad Juárez. Els joves s'havien reunit per celebrar un aniversari amb el permís dels seus pares, quan comandaments armats van arribar a la fes-

L'AUGMENT DE LA VIOLÈNCIA A AMÈRICA LLATINA TÉ MOLT A VEURE AMB EL TRENCAMENT DELS PACTES ENTRE ELS DIVERSOS PODERS

ta i van disparar contra tots els presents. El president Felipe Calderón s'apressà a minimitzar aquest greu esdeveniment, indicant que els assassinats eren el resultat d'un plet entre colles. Després va haver de demanar perdó als familiars.

A Ciudad Juárez, igual que en altres entitats del país, l'estratègia per acabar amb el narcotràfic ha estat la militarització progressiva. Això ha generat un cúmul de denúncies per part d'organitzacions de drets humans. El gener de 2010, l'organització Human Rights Watch (HRW) manifestava la seva preocupació pel «dramàtic augment» de la violació dels drets humans a Mèxic per part de les forces armades. Va advertir que, mentre la població civil se sentís amenaçada, tant pels càrtels del narcotràfic com per l'exèrcit, no estaria disposada a «col·laborar» en la lluita contra el crim. I és que en la «lluita contra el narcotràfic» la intervenció social ha estat col·locada com a complementària o subordinada a l'estratègia de guerra empresa pel govern federal mitjançant la seva política de seguretat pública. Diverses organitzacions de drets humans han assenyalat que Ciudad Juárez, amb una taxa de quaranta morts violentes per cada 100.000 habitants, ha aconseguit convertir-se en una de les ciutats més violentes i perilloses del món.

Segons l'informe anual sobre drets humans elaborat pel Departament d'Estat dels Estats Units, els assassinats extrajudicials comesos per les forces de seguretat, segrestos, abús físic, condicions rudimentàries i superpoblació a les presons, arrestos i detencions arbitràries, corrupció, ineficiència, manca de transparència que engendra la impunitat en el sistema judicial, confessions per mitjà de la tortura, violència i amenaces contra periodistes que comporten l'autocensura, van ser algunes de les violacions dels drets humans més constants que es van cometre a Mèxic durant el 2009. La Comissió Nacional dels Drets Humans (CNDH) afirma que el 2006 va rebre 182 queixes contra la Secretaria de Defensa Nacional; el 2007, 367 queixes; el 2008, 1.230, i durant els sis primers mesos de 2009 la xifra ja ascendia a 559. L'organització Amnistia Internaci-

onal considera que aquestes xifres podrien estar molt per sota del que passa en realitat, ja que moltes persones no presenten la denúncia per temor, i perquè hi ha un fur militar que impedeix que els militars que cometen abusos siguin jutjats per tribunals civils (Amnistia Internacional, 2009).

Però la societat no només es veu amenaçada per l'exèrcit, sinó també pels grups de sicaris al servei dels càrtels de la droga. Les accions d'aquests últims semblen estar inaugurant un nou tipus de violència: es tracta d'accions terroristes contra la població civil. L'atac terrorista en contra de civils indefensos va ser inaugurat el dimarts 15 de setembre de 2008, a la plaça central de la ciutat de Morelia, Michoacán. A la nit, quan la gent celebrava el «crit d'independència», en una commemoració encapçalada pel governador de l'entitat, Leonel Godoy, van esclatar dues granades que van llevar la vida de vuit persones i van deixar més de 100 ferits. Els dies posteriors, a la Procuradoria General de la República (PGR) es van detenir tres integrants d'Els Zetes, braç armat del càrtel del Golf, que van ser presentats com a presumptes responsables «confessos» d'aquells fets.

Els enfrontaments entre els càrtels de les drogues pel control territorial ha generat psicosis i por en diverses parts del país. A l'estat fronterer de Tamaulipas, els enfrontaments armats entre grups de sicaris i la inexistència de l'acció de l'estat han fet que la por s'estengui entre la població, disposada a acatar els tocs de queda anunciats per grups del crim organitzat. Els càrtels de la droga han utilitzat sistemes de comunicació a través de mantes col·locades en ponts de vianants i en altres llocs públics. El 21 de febrer de 2010, per exemple, a la fronterera ciutat de Reynosa el càrtel del Golf anunciava, per mitjà de mantes, el següent: «Reynosa és una ciutat segura. No passa res ni passarà res; segueixin la seva vida normal. Nosaltres som part de Tamaulipas i no ens posem amb els ciutadans civils».

Però, encara lluny de la frontera amb els Estats Units, s'expressa la violència vincu-

EL CREIXEMENT DE LA IMPUNITAT HA PROVOCAT L'EXTENSIÓ DE LA POR, LA QUAL COSA PERMET L'ANUL·LACIÓ DE LA PERSONA COM A «SUBJECTE»

lada amb el control territorial dels càrtels de la droga, que sembla anar en una ona expansiva. Per exemple, alguns llocs que anteriorment havien estat un lloc d'esbarjo per a milions de turistes, s'han convertit en camp de disputa entre els càrtels. Al primer quadrimestre de 2010, les ciutats d'Acapulco i Cuernavaca es van convertir en l'escenari de tiroteigs en ple dia i en carrers concorreguts. El govern federal i els governs estatals atribueixen la violència a una guerra de sicaris.

Al desembre de 2009, la Secretaria de Marina va dur a terme un operatiu que va eliminar un dels *capos* de la droga, Arturo Beltrán Leyva. Des de llavors, Cuernavaca, ciutat situada a l'estat de Morelos, ha seguit el mateix patró d'altres entitats: assassinats, esquarteraments, tiroteigs i morts d'innocents. A més, igual que a Reynosa, han decretat tocs de queda. Entre el 15 i el 16 d'abril de 2010, van ser difosos per Internet una sèrie de missatges en els quals es deia a la població que a les 20.30 h tots els habitants havien de romandre a casa seva. Aquests missatges van desfermar la psicosi. Les mateixes autoritats de les dependències de l'estat de Morelos van donar l'ordre de tancar els establiments a les 18.30 h. Segons informes periodístics, a les 20.30 h només uns quants cotxes i persones circulaven pels carrers de Cuernavaca. Això mostra el grau de terror entre la ciutadania i la incapacitat de l'estat per impedir aquest tipus d'accions. En tres anys de «guerra contra el narcotràfic», la violència s'ha desbordat per tot el país, i s'ha instal·lat la por i la impotència en la ciutadania.

Violència de gènere i terror

Quan al 1993 van començar a aparèixer al desert de Chihuahua cossos de dones que havien estat violades, torturades i assassinades, negres presagis es mostraven davant una societat poc organitzada i poc sensible a la victimització. El govern de l'estat de Chihuahua, juntament amb alguns mitjans de comunicació, van procedir a culpabilitzar les víctimes. Llavors es va dir que les dones es vestien de manera provocadora, que es dedicaven al comerç sexual i altres coses que motivaven els seus agressors. Tot això, sense

reparar que es tractava d'una violència homicida amb fortes característiques ètiques i de classe. Les dones assassinades eren joves, treballadores i migrants de recent incorporació que treballaven a la llavors puixant indústria maquiladora.

A Mèxic, com en altres societats marcadament patriarcals, el cos de la dona ha estat vist com un cos sobre el qual són els altres els que decideixen. El fet de ser dona resta ciutadania i, davant la carència del seu reconeixement com a subjecte, es converteix en territori de custòdia i de disputa per a l'honor masculí. En aquesta trama de significacions, agredir les dones ha estat una manera metafòrica d'agredir altres homes. La criminalització de la dissidència no ha estat exempta d'excessos i de violència extrema. Atacar els dissidents mutilant, torturant i vexant les dones que participen als moviments socials ha significat, també, atacar un territori simbòlic en el qual es busca humiliar i degradar l'enemic. Així, el cos de les dones es va convertir en camp de batalla, tant de les institucions policíiques i militars com dels actors involucrats en el crim organitzat. Tant en el cas d'Atenco com en el d'Oaxaca, els abusos sexuals perpetrats contra les dones per part de la policia van ser denunciats en diferents fòrums. Les denúncies presentades davant les autoritats corresponents no van trobar resò en els aparells de procuració de justícia. Els crims contra les dones, tant a Ciudad Juárez com els que paral·lelament s'han anat gestant com a part de la repressió cap a les organitzacions populars que resisteixen els embats del neoliberalisme, han quedat en la impunitat. En els trasllats del poblat d'Atenco cap al reclusori es van vulnerar els drets de les dones de manera especialment greu, en tenir lloc tortures físiques (tocs elèctrics, cops, ferides, cremades, etc.) i psíquiques, segons els testimonis recollits per organitzacions de drets humans. Les dones van ser atacades sexualment per policies amb absoluta crueltat.

Les organitzacions de drets humans han documentat diverses agressions verbals, físiques i sexuals (violacions, talls de cabell,

EN SOCIETATS PATRIARCALS COM LES D'AMÈRICA LLATINA, EL COS DE LA DONA HA ESTAT VIST COM UN COS SOBRE EL QUAL SÓN ELS ALTRES ELS QUE DECIDEIXEN

cops, obligació de despullar-se, fer esquat) en contra de les dones que participen en els moviments socials. Les conseqüències han estat especialment greus perquè han implicat, en casos documentats, danys físics severos, sense que hi hagi fins al moment cap policia o autoritat que hagi estat jutjat i sentenciat per aquests delictes.

A Oaxaca, les denúncies per part de familiars i persones detingudes mostren que les dones detingudes van rebre el mateix tracte que les dones detingudes a Atenco. Les organitzacions de drets humans van denunciar múltiples casos d'abusos sexuals i amenaces de violació a dones per part dels integrants dels cossos de seguretat federal i estatal. Els testimonis donats a conèixer pels organismes de drets humans donen compte, no de casos aïllats, sinó d'una estratègia d'agressió sexual que va ser fonamental en l'operatiu policíac militar.

Unit a això, a Oaxaca s'han viscut processos de paramilitarització que han atemptat

contra els drets humans més elementals. El dia 27 d'abril de 2010, una caravana de periodistes i observadors internacionals, que es dirigia al municipi de San Juan Copala, va ser agredida amb armes d'alt poder per integrants de la Unitat de Benestar Social de la Regió Trique, agrupació paramilitar afiliada al PRI. En l'atac, van ser assassinades dues persones. Durant diverses hores, altres integrants de la caravana van estar desapareguts ja que van veure's obligats a fugir a la muntanya per salvar la vida. La missió humanitària es dirigia a aquell municipi per trencar el setge que havia imposat la UBISORT. Des del gener de 2010, al voltant de 700 habitants d'aquest poblat havien estat tancats per membres armats d'aquella organització paramilitar. Per això, no disposaven de serveis bàsics com l'aigua i la llum. El metge del centre de salut se'n va anar del poble, les criatures no assistien a l'escola perquè el professorat també havia marxat a causa de la violència. L'escassetat de queviures s'havia tornat extrema (París, 2010).

La institucionalització de la violència dels estats permet anar creant imatges negatives dels actors socials, fins i tot criminalitzant la diferència.

GETTY IMAGES

Les dones i les criatures s'han convertit, així, en víctimes de la violència, sigui exercida pels grups de sicaris, per les faccions polítiques protegides pel PRI o pels cossos policíacs o militars. Tot això ha contribuït a infondre el terror entre la població, que es troba inermes davant l'absència d'un estat que els pugui oferir la mínima protecció.

Conclusions

Els casos d'Atenco i Oaxaca, així com els casos de les dones índigenes otomís empresonades durant quatre anys sense que es pogués demostrar la seva culpabilitat al delictes del segrest, mostren l'accelerada erosió dels òrgans de justícia de l'estat. Així mateix, adverteixen que la desaparició de nivells d'intermediació i negociació han donat origen a l'espai de la violència. Les antigues organitzacions corporatives, com la Central Nacional Camperola (afiliada al PRI), van perdre el seu poder de gestió i interlocució. Aquests intermediaris polítics no van ser substituïts per alguna altra estructura de mediació. No es van crear nous canals de negociació o de gestió del conflicte i, en aquest buit, el crim organitzat va florir com no ho havia fet mai. Es va obrir així l'espai de la violència que sorgeix amb una particular fúria, quan l'Estat no es dota de mecanismes de negociació i quan es busca contenir el descontentament a través de la repressió i de la militarització del país. El terrorisme d'estat ha consistit a sembrar el terror entre la població, a fi d'evitar que s'estengui la protesta social. Amb el pretext de dur a terme una guerra contra el narcotràfic, els drets socials s'han vist minvats.

La relació entre els mitjans de comunicació, particularment la televisió, ha treballat assíduament per construir una imatge negativa dels moviments socials, quan equipara els lluitadors socials amb delinqüents perillosos. Amb el mateix esquema, poc faltaria per culpar els lluitadors socials d'estar aliats amb el crim organitzat, en una estratègia similar a la colombiana.

La violència instituent s'encamina a criminalitzar l'altre, l'oponent, el dissident, a abusar sexualment de les seves dones per derrotar

l'altre, perquè aquell altre és el ciutadà que participa en les protestes socials i que no és vist com a subjecte, amb una història, un lloc social, amb drets i obligacions, amb una subjectivitat pròpia. No se'l mira com un subjecte sinó com un enemic, i a l'enemic se l'elimina.

En aquest procés, el trànsit cap a una violència instituent, equiparable al terrorisme d'estat, es pot observar en: *a)* la construcció d'una identitat negativa dels actors socials que participen en els moviments socials, que són mostrats com a forces disruptives i perilloses per al país; *b)* el tancament de sortides negociades als conflictes socials, que passa pel no-reconeixement de «l'altre» com a subjecte, i, per tant, no se li atorga qualitat d'interlocutor; *c)* la criminalització de «l'altre» i, posteriorment, la seva penalització, i *d)* l'ús de la violència sexual com a mecanisme per sotmetre les dones i colpejar el moviment. Aquestes pautes o regularitats mostren el trànsit de la violència instituïda a la violència instituent. En altres termes, es transita del conflicte, que implica el reconeixement de l'altre i deixa oberta la possibilitat de negociar amb l'alteritat, a un espai de violència on es nega l'existència de l'altre com a subjecte i se'n busca l'eliminació. No hi ha, doncs, un reconeixement de «l'altre», sinó una acció encaminada a destruir-lo com a subjecte (Wieviorka, 2004: 24).

Les actuals polítiques públiques atempten contra les organitzacions socials i els seus

El trànsit cap a una violència instituent, equiparable al terrorisme d'estat, passa per la construcció d'una identitat negativa dels actors socials, el tancament de sortides negociades, la criminalització de «l'altre» i l'ús de la violència sexual. GETTY IMAGES

«recursats», contra el benestar físic, social i cultural d'amplis sectors de la població. D'aquest espai s'alimenten grups més radicals. És simptomàtic que, quan els fets violents d'Atenco i Oaxaca s'accentuen, sorgeixin atacs de grups guerrillers. Aquests atacs guerrillers desperten per a molts certes sospites, ja que podrien ser utilitzats per castigar els moviments socials i legitimar així l'acció repressiva de l'estat. És l'espai de la violència, una vegada que es tanquen els canals de comunicació i no es constitueixen nous subjectes i espais d'intermediació que vinguin a substituir les organitzacions d'intermediació del PRI.

En aquest context, la construcció d'estigmes per qualificar els moviments socials com a grups delictius, la criminalització de la dissidència, les penes corporals aplicades contra els dirigents reclosos en penals de màxima seguretat ens parlen d'un enduriment de sortides violentes, repressives i de l'exhibició de la violència il·legal i il·legítima com un mètode per mantenir el control sobre la població.

El fet que s'hagin difós imatges sobre abusos policíacs i es mostri que la policia pot actuar amb total impunitat genera por. Igualment, quan els membres de les organitzacions socials, incloent-hi gent de base, és aprehesa per algun dels policies,

es genera por. Quan els dirigents són empresonats en penals de màxima seguretat i se'ls donen sentències de més de seixanta anys de presó, es genera por. Quan les dones són violades pels policies i aquests crims queden impunes, el que es produeix és la por. Per això, com a conclusió, podria assenyalar que el canvi de règim és la dimonització de «l'altre» més que el seu reconeixement com a subjecte; és l'ús del terror més que la negociació; és la difusió d'imatges violentes a través de la televisió, el que fomenta la por per mantenir-la com una manera de governar. En altres paraules, en el canvi de règim es realitzen eleccions democràtiques per legitimar governs autoritaris i accions que es perfilen clarament com a pautes d'un terrorisme d'Estat que actua amb total impunitat.

Tot el que s'ha esmentat anteriorment té com a teló de fons l'anomenada *guerra contra el narcotràfic*, amb la qual es busca legitimar la presència de l'exèrcit a les diferents ciutats del país. És també una mostra de la caiguda en pendent de l'Estat mexicà, com un «estat a l'ombra». Els vells acords de mediació entre grups de poder local i regional, en una societat tan altament regionalitzada com la mexicana (Joseph i Nugent, 1994), emergeixen novament en veure's fracturat el sistema d'aliances que anteriorment havia aconseguit mantenir el PRI. ■

BIBLIOGRAFIA

Amnistia Internacional. *México: Nuevos informes de violaciones de derechos humanos a manos del ejército.* Amnistia Internacional, 2009. <<http://amnistia.org.mx/abusosmilitares/informe.pdf>> [Consultat: 14 d'abril de 2010]

Anaya, A. «La política del reconocimiento en Oaxaca: la preservación de una gobernabilidad priísta y el desarrollo del proyecto de autonomía indígena en el estado». A: *Relaciones*. 2003, vol. XXIV, núm. 96.

Bourgeois, P. «The continuum of

Violence in War and Peace: Post-Cold War Lessons from El Salvador». A: *Ethnography*. 2001, vol. 2, núm. 1, p. 5-34.

Castoriadis, C. *Sujeto y verdad en el mundo histórico social.* Fondo de Cultura Económica de Argentina, 2004. CNDH - Comisión Nacional de Derechos Humanos. Informe d'activitats, 2006, 2007 i 2008. Publicat a: www.cndh.org.mx

Gil Olmos, J. «Ciudad Juárez. El desencanto, la orfandad». A: *Proceso* 1.746, 18 d'abril de 2010.

Gledhill, J. *El poder y sus disfraces.* Barcelona: Edicions Bellaterra, 2000.

Gledhill, J. «Neoliberalismo e ingobernabilidad: caciquismo, militarización y movilización popular en el México de Zedillo». A: *Relaciones*, vol. XXIV, 96, tardor de 2003.

Granados Chapa, M. Á. «Dos presas de conciencia». A: *Proceso* 1.723, 28 de març de 2010.

Kleiman; Daas; Lock. *Social Suffering.* University of California Press, 1997.

Joseph, Gilbert M.; Nugent D. *Everyday Forms of State Formation: Revolution and the Negotiation of Rule in Modern Mexico.* Duke University Press, 1994.

Oehmichen, C. *Reforma del Estado, política social e indigenismo en México (1988-1996).* Mèxic: Institut d'Investigacions Antropològiques de la UNAM, 1999.

París, M. D. «San Juan Copala: raíces de la violencia». A: *Proceso*, 1.748, 3 de maig de 2010.

Wieviorka, M. *La violence. Voix et Regards.* París: Editions Balland, 2004.

Zermeño, S. *La Sociedad derrotada. El desorden mexicano del fin de siglo.* Mèxic: Editorial Siglo XXI, 1996.